

Linnedamast i Nordiska Museet.

Hvilken framstående plats inom vår svenska hemslöjd textilarbetena intagit under förflutna tider, det framgår tydligt af Nordiska Museets storartade samlingar af vackra, färgrika, ofta med konstnärlig fulländning utförda väfnader. Bland textilierna finnes dock en grupp, som endast är obetydligt företrädd i museet, nämligen linnedamast- och drällväfnaderna. En brist så mycket mer kännbar som denna art af textilkonst i vårt land otvifvelaktigt ägt en hög utveckling. För hvarje vän af textilindustriens historia och forskningen inom detta område står det därför såsom ett önskemål att utfylla denna brist. Skola vi lyckas häri, måste vi direkt vända oss till vårt lands kvinnor, ty liksom hedern att textilindustrien såsom hemslöjd nått en sådan höjd i vårt land varit deras, så är det äfven nu på dem det beror, huruvida denna art af hemslöjd skall bevaras åt eftervärlden och erhålla sin rätta uppskattning.

Konsten att väfva damast torde tidigast varit känd i Kina, men kom till Europa från Orienten, där denna väfnadsart med staden Damaskus såsom medelpunkt nått en hög fulländning. Det är äfven från denna stad som namnet damask eller damast härleder sig. Under hela medeltiden var silkesdamast inväfd med guld en i Europa högt skattad väfnad, förbehållen furstar och regenter, hvilka använde dräkter sömmade af detta dyrbara material. Praktfulla prof på sydeuropeisk tillverkning af silkesdamast från 1300- och 1400-talen återfinnas i våra förnämligare europeiska museer. Italien och Sicilien synas vid utöfvandet af denna textilkonst ha gått i spetsen.

Historien berättar, huru kung Roger af Sicilien i det tolfte århundradet eröfrade Corinth, Thebe och Athen samt från dessa städer såsom fångar till Palermo öfverförde alla män och kvinnor han fann, som kunde väfva silke.

I Frankrike var det först vid 1400-talets slut, som tillverkningen af sidendamast blef bofast, därigenom att Ludvig XI genom utlofvandet af rika belöningar lyckades förmå skickliga damast-

väfvare från Orienten att öfverflytta till städerna Lyon och Tours.

Svårt är att säga, när duktyg af linnedamast blef allmänt i bruk i Europa, men högst antagligt är, att med 1400- och 1500-talens smak för bordets utsmyckande denna tilltalande väfart snart skulle komma till användning vid förfärdigandet af borddukarna. Bordet stod vid denna tid längs rummets vägg, å två eller tre sidor omslutet af de väggfasta bänkarna. Inåt rummet var det ännu under 1500-talet i regel fritt synligt, men omringades så småningom af de på 1600-talet alltmer vanliga stolarna. Så länge bordets ena långsida var fritt synlig inåt rummet, kunde bordsbetäckningen göra sig väl gällande.

Bordets njutningar skattades högt af den tidens människor, och helt naturligt sökte man därför åstadkomma den största möjliga prakt vid anordnandet af måltiden. Man använde flera lager dukar, tapeter eller »täpeter» såsom de vid denna tid kallades. Två underdukar af en- eller flerfärgadt dyrbart tyg, den understa räckande ned till golvet, den däröfver, hvilken var den praktfullaste, något kortare samt öfverst den hvita ännu mindre duken. De båda öfre dukarna kunde äfven vara hvita, och vid tiden inemot 1600-talet var detta i allmänhet fallet. Den undre af dessa broderades då ofta med silke i färger.

Hvad beträffar bordstapeterna eller borddukarna i öfrigt, kunde de naturligtvis vara af högst växlande material; så förekommo på 1500-talet sammet, gyllenduk (åtta bordstapeter af detta material funnos å Stockholms slott år 1584), flamsk, damast, dräll och holländskt lärft. Med ett dylikt duktyg kunde det till gästabud ordnade bordet med sina bordskärl af silfver, koppar, tenn, stengods och svarfvadt rödmåladt trä eller det mera sällsynta glaset åstadkomma en storartad dekorativ verkan, gifva ett samlat intryck af tyngd, färg och kraft, väl öfverensstämmande såväl med de omgifvande tapetbehängda bänkarna och väggarna som med hela tidsandan. Damastduken fig. 1 (N. M. 110,652) har antagligen användts i en dylik omgifning. Bildframställningen är 1500-talets, hvilket dock ej utesluter den möjligheten, att den är tillverkad under det följande århundradet,

hvarvid man användt ett äldre mönster. I sitt nuvarande skick är den stympad. En senare tid har ej haft bruk för de under 1500-talet stundom förekommande 30—40 alnar långa dukarna. Genom de väggfasta bänkarnas ersättande af stolar, behöfde bordet ej längre stå längs väggen utan kunde flyttas in i rummet. Efter denna om-

Fig. 1. Duk af hvit linnedamast. L. ofullständig, br. 2,08 m. Nordiska Museet.
Gåfva af fru Anna Hierta-Retzius, Stockholm.

ändring aftog bordets längd på samma gång som dess bredd ökades, en ur praktisk och estetisk synpunkt nödig förändring. Stolarnas uppträdande hade äfven till följd, att de dyrbara underdukarna så småningom kommo ur bruk. Då bordets alla sidor omringades af stolar, förlorade underdukarna sin dekorativa verkan. Det gamla bruket kvarlefv^er dock ännu i många af våra kyrkor, där altarbordet

är helt täckt af sammet eller siden, samt däröfver är bredt tvenne smärre dukar.

Fig. 2 framställer en damastduk antagligen från 1600-talets slut eller 1700-talets början. Bildframställningen talar för denna tids-

Fig. 2. Duk af hvit linnedamast. L. 3,70 m., br. 2,18 m.
Tillhör fru Anna Hierta-Retzius.

bestämning, och proportionerna göra troligt, att den användts å ett fritt stående bord.

Fig. 3 återger en damastduk (N. M. 31,405) från Skåne, möjligen tillverkad inom provinsen. Behandlingen af de rika och ålderdomliga motiven äger rätt mycken motsvarighet bland de sydsvenska allmogeväfnaderna. Det synes vara berättelsen om Judith och

Fig. 3. Duk af hvit linnedamast. L. 1,34 m., br. 1,34 m. (två våder).
Nordiska Museet.

Fig. 4. Duk af hvit linnedamast. L. ofullständig, br. 1,82 m. Nordiska Museet.
Gåfva af fru Christine Clementine af Huss, Kramfors.

Holofernes, som här illustreras. Ehuru dräkterna och mönstret i sin helhet tillhöra 1500-talet, torde duken dock vara tillverkad i en långt senare tid.

Fig. 4 framställer en bordduk (N. M. 47,584) från Gudmundrå socken i Ångermanland. Den har kommit i museets ägo år 1886 genom testamentariskt förordnande af fru Christine Clementine af Huss. Vid bouppteckning år 1794 efter dennas farfar majoren vid Österbottens regemente Clemens af Huss omnämnes duken och betecknas då såsom sliten. Enligt släkttraditionen utgjorde den ett af de första profven på »konstväfnad» inom Ångermanland. Den är af ett utomordentligt fint linne och framställer, som synes, de fyra elementen.

Duken i och för sig var känd långt bort i medeltiden. Detta var dock ej fallet med servetten, hvilken först blef allmän i Norden under 1500-talet och då under namnet »billiggare» eller »biläggare», hvilken benämning dock snart fick vika för den nu rådande.

Fig. 5 återger en servett (N. M. 93,140 a) med inväfdt märke EDB ANNO 1685. Enligt uppgift väfd för familjen Boëthius.

Fig. 6 framställer en servett (N. M. 38,930) märkt i blått A o 1745 IGS (Johan Gabriel Sack). Mönstergifningen torde dock vara betydligt äldre än märkningen och härleder sig antagligen från 1600-talets senare hälft.

Fig. 7 återger en servett (N. M. 42,903) med initialerna C: G: L: H och I: G: D: B samt årtalet 1783 inväfdt. Denna är af gröfre linne än de föregående men äger dock genom dateringen sitt intresse.

Fig. 8 framställer en servett (N. M. 32,110 b) med hertig Karls af Södermanland (Karl XIII) namnchiffer.

Hvar dessa ädla gamla duktyger äro tillverkade är i närvarande stund svårt att med säkerhet afgöra, men en del af dem synes dock vara af inhemsk tillverkning.

Nordiska Museet är i saknad af tillräckligt studiematerial. Litteraturen i ämnet, såväl den utländska som den svenska, är ytterst knapphändig. Dock veta vi, att det flandriska duktyget utmärkt sig för en utomordentlig finhet och under 1500-talet stod i högt anseende, likaså det franska. I Sachsen, Österrike och Preussen funnos under 1600- och 1700-talen åtskilliga tillverkningsorter för finare

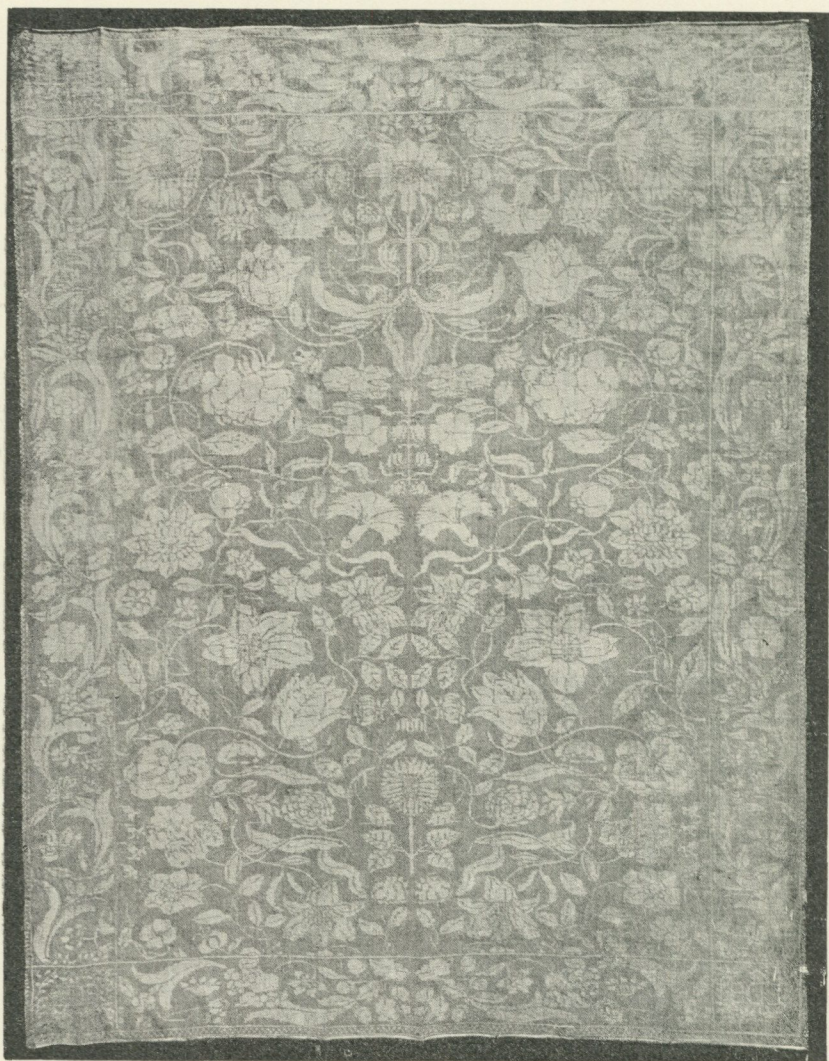

Fig. 5. Servett af hvit linnedamast. Bär årtalet 1685. L. 1 m., br. 0,78 m.
Nordiska Museet. Gåfva af fru Charlotte Silfversvärd, Stockholm.

linnedamast. E. Kumsch har i sitt arbete Leinen-Damastmuster des XVII und XVIII Jahrhunderts, Dresden 1891, speciellt behandlat de sachsiska duktygerna. Det engelska linneväfveriet har äfvenledes

Fig. 6. Servett af hvit linnedamast. L. 0,96 m., br. 0,71 m. Nordiska Museet.

stätt i högt anseende, särskildt Lincolnshire-duktyg äger höga anor.

Vår inhemska litteratur i ämnet inskränker sig till några smärre läroböcker, af hvilka den förtjänstfullaste torde vara *Lärobok i Väfna- och Linspinningskonsten*, utarbetad af Gustaf Ekenmark med Hustru, Stockholm 1847. Huru förtjänstfullt ofvannämnda ar-

Fig. 7. Servett af hvit linnedamast. Bär årtalet 1783. L. 0,82 m., br. 0,82 m. Nordiska Museet. Gåfva af ingenjör C. A. Lindvall, Stockholm.

bete än är (ett mindre planschverk medföljer), så är det dock afsedt till lärobok, hvarigenom dess begränsning är gifven. Genom sina afbildningar och mönsterbenämningar är det dock till gagn vid studiet af 1800-talets duktyg.

Så vidt jag kunnat finna, äga vi ej några direkta uppgifter om damast- och drällväfnadens utveckling inom Sverige, men kunna

dock af de källor, vi äga, med ganska stor säkerhet draga den slutsatsen, att vårt lands kvinnor inom dessa väfnadsarter ägt god färdighet. Att textilkonsten redan under medeltiden stod högt, veta

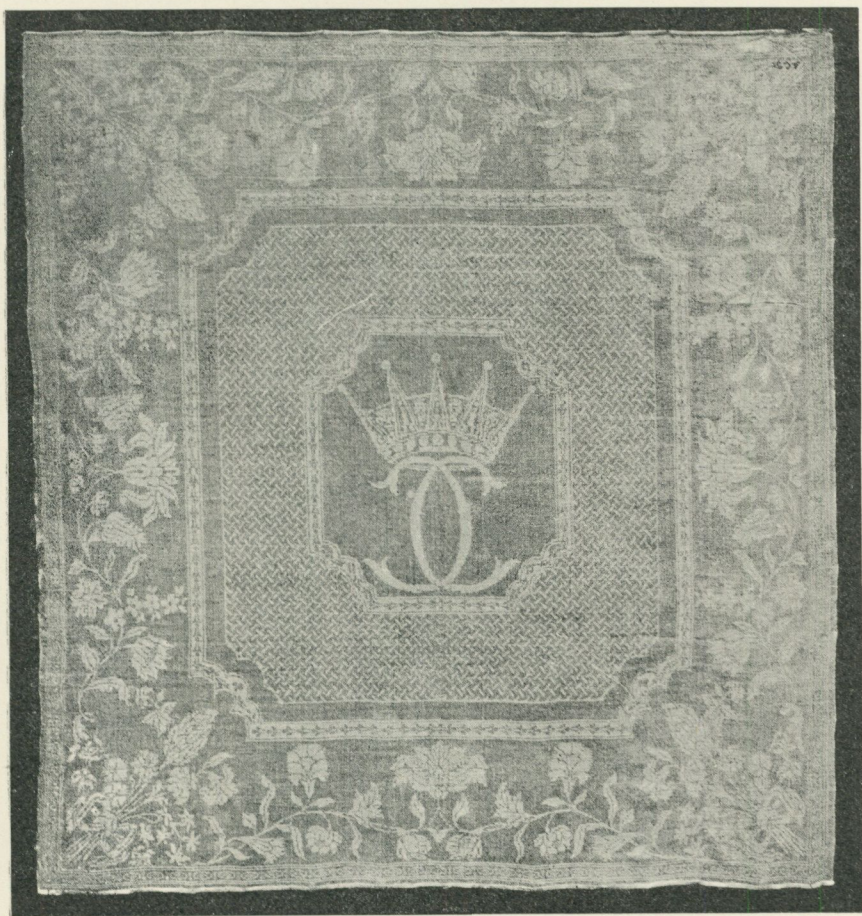

Fig. 8. Servett af hvit linnedamast. L. 0,94 m., br. 0,86 m. Nordiska Museet. Gåfva af fru Fredrika Dillberg, Halmstad.

vi af bevarade väfnader. Olaus Magnus påstår äfven bestämdt, att de svenska kvinnornas arbeten öfverträffat Italiens den tiden berömda fabrikater. Om äfven Olaus Magnus i detta sitt uttalande varit något partisk, äger hans ord dock sitt värde. Att under 1500- och

1600-talen damasttekniken såväl vunnit insteg i vårt land som ernått en viss utveckling, är högst sannolikt. Textilintresset var på denna tid synnerligen starkt utveckladt och — såsom förut anförts — vid bordets prydnade lades största vikt. Nordiska Museet äger dessutom en del linnedamast från 1600-talet, hvilket torde vara tillverkad i inom landet.

Under 1700-talet hade väfandet såsom hemslöjd åtskilliga svårigheter att bekämpa. Frihetstidens styresmän gynnade utslutande fabrikerna, hvilka på allt sätt understöddes och med stor lätthet erhöilo räntefria lån. Likaså arbetade Jonas Alströmer hufvudsakligen för fabriksanläggningar. Ut i en kungörelse af Commerce-Collegium den 17 december 1744 förklarades till och med allmogens spånad och väfnad för ett »kladdande som strider emot all god ordning». Väfveriet såsom hemslöjd lefver dock kvar och tar ny fart, då vid 1800-talets början den s. k. Jacquard-väfstolen kom i bruk. Denna väfstol, uppkallad efter dess uppfinnare fransmannen Jacquard, åstadkom inom den ädlare väfnadskonsten en storartad omhuvälfning. Damastväfning, hvilken hitintills hade varit svår och tidsödande, blef äfvenledes genom denna nya uppfinning betydligt underlättad och vann därigenom i utbredning. För att i någon mån påvisa, i hvilken utsträckning väfning såsom hemslöjd å vissa trakter bedrifvits under 1800-talet, vill jag anföra några fakta och citat ur ett sedermera tryckt föredrag hållet af biskop C. A. Agardh i Karlstad år 1853.

I Älfsborgs läns sju gårdfarihärad afstämplades och tullförpassades åt allmogen år 1850 icke mindre än 10 millioner alnar väfnader, samt dessutom 1,393,000 dukar. Därtill kommer ytterligare hvad som dels åtgick för husets behof, dels försåldes utan afstämpling. Dessa häradar beboddes då af omkring 100,000 innevånare. Då man måste antaga, att denna tillverkning hufvudsakligen bedrefs af kvinnor, och att dessa utgjorde ett antal af 30,000, så tillverkades således hvarje kvinna i dessa häradar i medeltal till försändning utom provinsen icke mindre än 330 alnar väf och 40 st. dukar och skötte dessutom sitt hus, sädesbärgningen och boskapskötseln. Utom dessa väfnader tillverkades äfven band, täcken och strumpor,

hvaraf beloppet icke är bekant, men som ökar utomordentligheten af denna företeelse.

Från Hallands län afyttrades under år 1850 247,000 alnar linneväf, från Gäfleborgs län 2,165,000 alnar linneväf samt från Väster-norrlands län 357,000 alnar af samma slags väfnad.

»Men», säger Agardh vidare, »lätom oss icke förbigå, hvilka vi hafva att tacka för denna företeelse. Det var Ångermanlands och Vester-Norrlands kvinnor, som slöto sig tillsammans för att gifva upphof och utbredning åt denna hemslöjd. Och då vi med prunkande ord nämna Alströmer såsom svenska fabrikationens fader, må vi äfven icke förgäta de blygsamma och fördolda namnen af Sigrid Olsdotter i Wik, Märta Olsdotter, hustru Bröms i Bjästad samt Prostinnan Norberg i Nätra, stamsätet för den fina linneväfnaden; de öfriga prestfruarna icke att förgäta, hvilka, under det att deras män predikade sedlighet och gudsfruktan, själfva skapade dessa och gjorde dem lefvande i hyddorna.»

Såsom en vacker kvarlefva från äldre tid torde kunna anses husmoderns speciella omvårdnad om linneskåpet. Vackra, gedigna duktyger utgjorde fordomdags husmoderns stolthet, själf försökte hon föröka dem efter bästa förmåga, men en stor del af hvad hon ägde var i regel arfvegods, ty i motsats mot nu, då en linneutstyrsel af maskinspunnet garn varar föga mer än 10 år, gick det af handspunnet i arf från släkte till släkte. Man förstår då lätt den glädje det var att sitta i väfstolen och mana fram de vackra mönstren, det var ej ett arbete för stunden, det skulle långt in i framtiden minna om husmoderlig flit och omtanke. Då man handterar någon af dessa härliga, silkeslena och fylliga gamla damastväfnader och jämför dem med vår egen tids finaste duktyg, har man svårt fatta, att de äro af samma material, så betydligt öfverlägsna äro de äldre.

En obotlig skada skulle det vara, om alla de präkiga duktyger, som otvifvelaktigt ännu finnas ute i de svenska bygderna, obeaktade skulle gå sin förintelse till mötes. Att Nordiska Museet skulle lyckas förvärfa mer än möjligen ett fåtal af dem är otänkbart, men tack vare den fulländning fotografi- och reproduceringskonsten uppnått,

skulle ett afsevärdt godt resultat kunna ernås, om museet fick på fotografisk väg afbilda dem.

Kunde på så sätt ett tillräckligt rikt studiematerial åstadkommas, skulle detta i hög grad underlätta skrivandet af den svenska textilkonstens historia, och Nordiska Museet skulle stå i tacksamhetsskuld till hvar och en, som ville bidraga till detta måls förverkligande.

Gerda Cederblom.

Frågor.

Från Högsäters socken, Dalsland, har Nordiska Museet erhållit ett figurbröd, kalladt »skårgyll». Enligt medföljande uppgift bakades ett dylikt bröd till skördekalaset, »löktölet», och utdelades då bitvis. Äro särskildt beredda *skördekakor* kända äfven från andra orter? Huru se de i så fall ut, och hvaraf tillredas de? Huru benämnas de? Äro några särskilda plägseder med dem förbundna?

Är någon i tillfälle att meddela upplysningar om ett vid graföl (?) eller vid jul (?) användt bröd kalladt *tolfhåla-kringla* (möjligen äfven *apostla-kaka*)? Brödet i fråga torde särskildt hafva förekommit i södra Sverige (Skåne, Småland, Bleking). Upplysningar och om möjligt teckningar eller allra helst brödet i original mottagas med tacksamhet af

Nordiska Museet.

Rättelse.

Sid. 184, rad 4 nedifrån står å två ställen †, läs ‡.